

# Millennium és Akadémia

## Közgyűlési beszámoló

*I. A 2000. ÉV: AZ ÁLLAMALAPÍTÁS ÉS AZ AKADÉMIA ALAPÍTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJA • Az állam millenniuma • Az Akadémia 175 éve: méltóság és önbizalom*  
*II. KÖZÉLETI-TUDOMÁNPOLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS • A függetlenség nem ellenzékiesség • Országgyűlési beszámoló, 1999 • A Tudomány és Technológiapolitikai Kollégiumról • Stratégiai kutatások*  
*III. AZ AUTONÓMIA TOVÁBBÉPÍTÉSE • „Nyitott Akadémia” • A Szülőföld-program indítása • Nyitás a fiatalok felé • Országos hatáskörünk alapjai: a regionális bizottságok*  
*IV. INTÉZETKONSZOLIDÁCIÓ ÉS A FEJLESZTÉSEK • A szállásterület kutatása, karbantartása • Fejlesztések • Ingatlanok értékesítése • Állandó Fejlesztési Alap, mobilitás*  
*V. TAGVÁLASZTÁS: LÉTSZÁM, ÉLETKOR • Alkalom a struktúra korrekciójára • Az elöregedés veszélye • A meritokrácia kiemelt volta*  
*VI. STRUKTURÁLIS REFORM, A TUDOMÁNYTERÜLETEK ARÁNYAI • Tudományágak jelenléte Akadémiánkon • A természet- és társadalomtudományok arányai • Osztályszerkezet • Struktúra Bizottság kiküldése*

Tisztelt Közgyűlés!

Célunk Akadémiánk fölemelése azért, hogy alkalmas legyen a tudomány egyetemes művelésének magyarországi erősítésére. Célunk Akadémiánk fölemelése, hogy intézményünk alkalmas legyen a honi természeti viszonyok és a társadalom karbantartására, modernizálására. Ezek voltak azok az általános célkitűzések, amelyeket az 1999. decemberi közgyűlésen az elnöki beszámolóban Akadémiánk következő hároméves periódusa alapelveiként megfogalmaztunk. Egyetértett a közgyűlés akkor, hogy mindennek érdekében – és erre csak emlékeztetni szeretnék – erősítsük Akadémiánk hármas funkcióját, amelyet 1996 decemberében fogalmaztunk meg. E hármas funkció:

*Először: az Akadémia a magyar kutatók köztestülete, tehát igényt tart a hazai kutatók véleményének – mindenekelőtt a tudománnyal és a kutatói társadalommal kapcsolatos véleményének – kialakítására és képviseletére.*

*Akadémiánk  
hármas  
funkciója*

*Másodszor: Akadémiánk a nemzet tanácsadója, azaz részt vállal az állam és nemzet előtt álló hosszú távú lehetőségek feltárásából és a jövőre vonatkozó javaslatok kidolgozásából.*

*Harmadszor: Akadémiánk tudományos műhely, vitafórum és kutatóhálózat – nemcsak intézet-, hanem kutatóhálózat! – működtetője.*

Úgy gondolom, hogy amikor az elnök az 1997-ben behozott szokás szerint minden félévben vagy esztendőben a közgyűlésen az elmúlt időszak munkájáról áttekintést, beszámolót ad, akkor ezekből a szempontokból kell az elmúlt hat hónap eseményeit áttekinteni. A mai elnöki beszámolóban a következő hat pontról szeretnék beszélni.

*Évfordulók* 1. Akadémiánk *általános társadalmi, nemzeti szerepvállalásáról*, mindenekelőtt a 2000. év két nagy évfordulójáról: az államalapítás 1000., az Akadémia alapításának 175. évfordulójáról.

2. Szeretnék szólni az Akadémia *közéleti-tudománypolitikai* szerepvállalásáról.

3. Harmadszor: az *Akadémia autonómiájának*, köztestületiségének erősítéséről, tehát a szervezet továbbépítéséről.

4. Negyedik témakörként az intézetkonszolidációról, az 1999 decemberében meghosszabbított, illetve új feladatokkal kiküldött intézetkonszolidációs bizottságról beszélek,

5. majd a tagválasztásról, végül

6. bizonyos belső strukturális reformok megindításáról.

*Az Akadémia hajója*

Amikor ezt a hat témakört az elmúlt fél év munkájának keretében kijelöltük, akkor elővettem az elmúlt időszak elnökségi és különböző osztály-, valamint vezetői kollégiumi üléseinek anyagát. Ismét világossá vált, hogy az Akadémia mozgásban van, Akadémiánk nem egy álló hajó. Hála istennek, a magyar tudomány vizein vannak szelek. Ezekre kell figyelni. De nekünk *nem szélkakasoknak, hanem ügyes vitorlamestereknek, kormányosnak kell lennünk*. Vitorlamesterek legyünk mi, vezetők, akik a szeleket tanulmányozva fel tudják használni ezeket! Hogy a hajó eredeti irányát, amelyet mi határozzunk meg, megőrizzük. A szeleket csak ennek az iránytartásnak az érdekében használhassuk fel. Ezért van szükségünk leleményes, gondolkodni és intézkedni képes akadémiai vezetők-re: elnökre, alelnökökre, főtitkárra, helyettesre, osztályelnökökre, közgyűlési megválasztott küldöttekre.

*Szélkakas vagy kormányos*

## I.

### A 2000. ÉV: AZ ÁLLAMALAPÍTÁS ÉS AZ AKADÉMIA ALAPÍTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJA

*Átalakulásban*

Első témánk a „2000. év”. Még 1998 decemberében terjesztettük a közgyűlés, azután többször, 1999 januárjában, 1999 márciusában, majd

az idén, 2000. januárban az elnökség elé a kettős évfordulót. A 2000. év az államalapítás 1000., az Akadémia alapításának 175. évfordulója lesz. Az évfordulókat kísérő társadalmi figyelmet, ezt a „szelet”, adottságot használjuk fel arra mint alkalmat – mondottuk –, hogy Akadémiánk társadalmi megbecsülését tovább erősítsük. Hogy lássa a társadalom Akadémiánk egyetemes kutatóbázist működtető és a nemzetet szolgáló funkcióját. És használjuk ki az évfordulókat arra, hogy Akadémiánk a magyarországi autonómiák legerősebbje lehessen.

Most van itt az erőfeszítések ideje. Most vannak átalakulóban a modern európai területigazgatási és társadalomigazgatási elvek. Most dőlhet el a kérdés Európában, hogy a civil szervezetek újraerősödnek-e, vagy pedig a közéletet teljesen eluralják a pártelitiek. És most kell odafigyelnünk, amikor itthon, Magyarországon rögzül a rendszerváltás részeként az országos intézmények hierarchiája. Ezek voltak alapelveink a 2000. év ünnepségeivel kapcsolatban.

*Civil  
szervezetek*

#### AZ ÁLLAM MILLENNIUMA

Nézzük az 1000. évet! Államalapításunk 1000. évfordulója olyan esemény, amelyre a magyar társadalom minden rétege odafigyel, nem csak az értelmiségiek. Alkalom tehát arra, hogy e tematikával a társadalom minden rétegét elérjük. Erre törekszik nyilvánvalóan a kormányzat, a politikai elit, és erre törekszünk mi is. Mi komolyan gondoljuk, a jövőbe vezető utak feltárásának feltétele az, hogy képesek legyünk a múltból a tanulságokat levonni. És komolyan gondoljuk, hogy segítsük a megfelelő út választását. Úgy gondoltuk, az a helyes, ha a múlttal kapcsolatban először mi, a köztestületbe tömörült kutatók intézménye mondjuk el véleményünket koronáról, államalapításról, társadalomról, az állam 21. századi funkciójáról, egyházról, kereszténységről, ökuméniról.

*Tanulságok  
a múltból*

A Magyar Tudományos Akadémia adjon vezérfonalat a társadalom kezébe *múltról, jelenről, jövőről!* Hogyha jönnek az ünnepi alkalmak, a millenniumi zászlóátadások, emlékmű- és intézményavatások ez év augusztusától a jövő év augusztus 20-áig, akkor a helyi beszédek írók kezében éppúgy legyen ott a tudomány álláspontja, mint a parlamenti képviselők kezében. (Függetlenül attól, hogy a kormányzati vagy az ellenzéki padsorokban ülnek.) Tényeket akarunk csoportosítani, következtetéseket levonni, felkínálni az alapelvek, irányelvek közötti választás lehetőségét. Amelyeket valaki vagy elfogad, netán követ, magáévá tesz, vagy félretesz. De amely elemzéseken mindenképpen elgondolkodnak. Ez a mi feladatunk: elgondolkodtatni miniszterelnököket, kormánytagokat, parlamenti képviselőket, vidéki, községi autonómiák vezetőit egyaránt. Mi komolyan gondoljuk, hogy minden politikai párttól és minden

*Vezérfonal*

*Egyforma távolság* politikai tényezőtől egyforma távolságra és egyforma közelségre vagyunk. Nekünk nem az a célunk, hogy csak kritizáljunk. A „nem” nem lehet program – mondogatom harminc esztendeje. A tagadás fontos lehet, de pozitív javaslatok nélkül keveset ér. Nekünk az a célunk, hogy jó irányba segítsük a gondolkodást. Pontosabban szólva: hogy segítsük tudományosan megalapozottá tenni a gondolkodást. Akkor is, amikor ezeréves történelmünkéről és akkor is, amikor jövőnkről esik szó. Hiszen ki vonná ma már kétségbe annak helyességét, hogy amikor a magyar államnak vagy a hét államba szakadt magyarságnak, ugyanígy a magyar államon belül élő nem magyar társadalomnak meg kell fogalmaznia stratégiáját a 21. században, akkor az Akadémiához forduljanak. Olyan testülethez, amelyben a tagok a tudomány legújabb eredményei alapján gondolkodnak világmindenségről, természetről, társadalomról. Amely testület olyan emberek közössége, amelyik határozottan politikán felül áll, ugyanakkor társadalmi, nemzeti szerepvállalásra vállalkozik.\*

*A koronáról* Szeretném tájékoztatni a közgyűlést, hogy Akadémiánk vezetése e közéleti szerep szellemében például részt vett a koronával kapcsolatos törvénykezési folyamat előkészítésében.\*\* Mi szakmai szempontból nyilvánítottunk véleményt a beterjesztett javaslatokról. Elmondtuk, mivel és miért nem értünk egyet. Tudományos, akadémikusi lelkiismereti kérdésnek tartottuk figyelmeztetni a törvényhozókat – hiszen az Akadémia elnöke 174 év után a négy állami közjogi méltóság mellett az állam legfelsőbb, öttagú reprezentációs csoportjába került –: nem lehet olyan állításokat törvénybe foglalni, amely állítások tudományos vita tárgyát képezik. Egy törvény ne foglalkozzon például azzal – mondtunk –, hogy a koronát a császár vagy a pápa küldte-e. Mert ha valamelyik kutató arra kényszerül kutatási eredményei alapján, hogy egyik vagy másik – császár vagy pápa – mellett foglaljon állást, akkor óhatatlanul törvénysértést követ el. Vagy legalábbis politizál. Nekünk az volt a véleményünk, hogy – a magyar állam és a kereszténység felvétele 1000. évfordulóját ünnepeelve – meg kell szabadítani a tudományos értékelést a napi politika vitáitól. Ennek az elvnek kell alárendelni egész ünneplési és törvénykezési gyakorlatunkat.

*Törvény,  
tudomány,  
politika*

Tagtársam, Engel Pál és Szász Zoltán, Zsoldos Attila, a Történettudományi Intézet igazgatója, illetve osztályvezetője segítségével magam vettem részt az új törvénytervezet végső szövegének kialakításában. Természetesen a tudomány csak tanácsokat ad, alternatívákat tár fel. Volt javaslataink között, amit elfogadtak, például éppen a törvény le-

\* 1999. május 29. „Millennium és tudomány”.

\*\* 1999. december 6. „Feljegyzés a koronatorvény ügyében”; 1999. május 21. „A korona és korunk szellemtörténete”.

rövidítésére vonatkozó javaslatainkat, vitatható álláspontok kiiktatását. De volt javaslat, amit nem fogadtak el. (Politikai döntés nyomán például a koronát mégis a Parlamentben helyezték el.) De nem is az a mi dolgunk, hogy belebeszéljünk a politikába. *Mi nem akarunk politizálni.* Mi segíteni akarunk az okos vagy még okosabb döntések meghozatalában. Erre a tudományos segítségre ugyanúgy számíthat az, aki most van kormányon, számíthatott segítségünkre, aki tegnap kormányon volt, és számíthat – remélhetően – az, aki netán holnap kormányon lesz. Nem programfogalmazó, nem politizáló segítségre, hanem alternatívaállító tevékenységünkre. Valljuk: mi nem a „kormány”-nak, nem az „ellenzék”-nek, hanem a nemzetnek akarunk elsősorban segíteni. És a politikusok dolga, hogy mérlegeljék tanácsaink megfogadását.

*Nem  
politizálni,  
de segíteni*

Ez a stratégiai segítség természetesen nemcsak a politikai vagy közéleti küzdőtéren jelenhet meg, hanem a szűkebb, tudományos-szakmai porondon is. Mint éppen hivatalban lévő elnök, büszke vagyok arra, hogy a 11 tudományos osztály az utóbbi évtizedek egyik legszínvonalasabb tudományos programsorozatát állította össze a millennium alkalmából. E programok tematikai rendje koherens, azokban a különböző diszciplínák egymásra épülnek – ilyen koherens rendre ilyen nagyszabású közgyűlési előadás-sorozaton belül nem nagyon emlékeznek idősebb tagtársaim sem. E programok mindegyike azt vizsgálja: mit adott a mindenkori tudományos kutatás az állami és társadalmi szervezet megmaradásához?

*A tudományos  
osztályok*

Akadémiánk mértékadó kíván lenni a *társadalmi szintű történet-szemlélet* alakításában. Könyveket jelentetünk meg a millennium alkalmából: Bóna István, Engel Pál, Kristó Gyula, Niederhauser Emil, Pölöskei Ferenc tagtársaink monográfiái megjelenés előtt állnak. Emellett az általam szerkesztett *Históriában*, amely 23 ezer példányos folyóirat, rendszeresen foglalkozunk az államalapítás, a kereszténység, a magyar állam és nemzet sorskérdéseivel. Akadémiánk tagjai a millennium ünnepségeinek tudományos alapvetését adják meg. Még egyszer szeretném hangsúlyozni: nem mindegy, hogy a helyi zászlóatadásokon, a helyi kultúrházi vagy iskolai ünnepségeken mit mondanak a nemzet múltjáról, jövőjéről és jelenéről. És ezért mi, értelmiségiek – függetlenül attól, hogy valaki úrfizikával, kémiával, biológiával, vízgazdálkodással vagy történelemmel foglalkozik – mindnyájan felelősek vagyunk.

*Társadalmi  
szintű történet-  
szemlélet*

*Helyi  
ünnepségek*

## AZ AKADÉMIA 175 ÉVE: MÉLTÓSÁG ÉS ÖNBIZALOM

Szeretnék röviden szólni Akadémiánk alapításának 175. évfordulója megünnepléséről. „*Méltóság*” és „*önbizalomerősítés*” – ez az a két fogalom, amelyet az ünnepséget előkészítő szerkesztőbizottság első ülésén

*Méltóság  
és önbizalom-  
erősítés*

vezérszavakként emlegettünk. Majd a bizottság következő ülésén hozzátettük: adjunk „kritikai helyzetfelmérést”. Annak felmérését, mit tett az elmúlt 175 évben az Akadémia a magyar és az egyetemes tudományosságért. És azt is mérjük fel: mi az, amit nem tett, de esetleg megtehetett volna. A mulasztást. Remélem, hogy ehhez a 175. évfordulóhoz kötődő egyéb munkák is a „méltóságot”, az „önbizalmat” és a „kritikai helyzetfelmérés” magatartását fogják erősíteni közösségünkben.

*Évfordulós  
kiadványok*

Ezen munkák közé tartozik az akadémikusok fényképpel illusztrált életrajzi lexikona mintegy 120 ív terjedelemben.\* Készül és közreadjuk az akadémiai intézethálózat 55 íves történetét, önálló füzet sorozatban.\*\* Ugyanakkor megkezdjük a *Magyarország az ezredfordulón* c. hétkötetes mű kiadásra előkészítését.\*\*\* Minden reményünk szerint még az első évben, tehát 2001. augusztus 20-ig, azaz a millennium évében két kötet megjelenhet, a magyar föld leírása és Magyarország állat- és növényvilága, 60-60 íves terjedelemben.

## II.

### KÖZÉLETI-TUDOMÁNYPOLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS

#### A FÜGGETLENSÉG NEM ELLENZÉKISÉG

Tisztelt Közgyűlés!

*Mi és  
a politikusok*

Baj van, ha a függetlenség ellenzéki ségnek látszik. 1986-ban írtam e mondatot naplómbe. Baj volt másfél évtizeddel ezelőtt, ha a függetlenség ellenzéki ségnek látszott, és baj van, ha annak látszik ma. *Ha a függetlenség politikai ellenzéki ségnek minősül, akkor nem velünk, hanem a politikai rendszerrel, illetve a politikusokkal van a baj.* Mi függetlenek akarunk lenni a társadalom érdekében. Biztos voltam másfél évtizeddel ezelőtt, hogy azok, akik értelmiségi függetlenségünket nem tudják elviselni, azok nem értik: mi csak függetlenségünk esetén tudunk mértékadót mondani. És csak a mértékadó véleményt tudja hasznosítani a politika és a társadalom. *Csak függetlensége esetén hasznosulhat igazán a tudomány.* Nyugodtan várjuk a szemrehányásokat akár az ellenzéki oldal, akár a kormányoldal politikusaitól, amiért következtetéseink nem igazodnak az egyik vagy másik tábor érvrendszeréhez. És nyugodtan

*Hasznosulá-  
sunk feltételei*

\* 1999. június 7. „Az Akadémikusok életrajzi lexikona munkálatainak indítása”.

\*\* 1999. június 6. „Az akadémiai intézethálózat történelmének és jelen állapotának feldolgozása”.

\*\*\* 1999. december 7. „A hétkötetes Magyarország-leírás indítása”.



megválaszoljuk a kritikákat. Ez nem térít el bennünket attól, hogy a tudomány függetlensége jegyében társadalmi szerepre vállalkozzunk.

Az elmúlt fél évben társadalmi szerepvállalásunk köréből három témát kívánok kiemelni. Első: az országgyűlési beszámoló előterjesztése.\* Második: tevékenységünk a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégiumban és általában a tudománypolitikában,\*\* valamint harmadik: a Nemzeti Stratégiai Kutatások Program folytatása.

#### ORSZÁGGYŰLÉSI BESZÁMOLÓ, 1999

Szeretném tájékoztatni a közgyűlést, hogy az 1999. december 15-én előterjesztett *országgyűlési beszámoló* a képviselők általános megelégedésére szolgált.

Az első, 1996. évi beszámoló széles ívű tudománypolitikai és tudománytörténeti áttekintést adott. Ezt – csak emlékeztetek – a közgyűlés még 1996 májusában fogadta el. 1996 őszén mutattuk be a parlamenti pártoknak és 1996 decemberében az országgyűlés plenáris ülésén. Akkor a beszámolóval kapcsolatban két kritika hangzott el. Az egyik így szólt: legközelebb legyen a szöveg rövidebb, és fogalmazzon politikusabban, világosabban. Mert – úgymond – a parlamenti képviselőknek erre van szükségük. A másik kritika inkább önkritika volt: hívjunk létre egy olyan szervezetet, amely folyamatos felmérést végez a magyarországi tudományművelésről, és segíti az Akadémiát a kétévenkénti beszámoló készítésében.\*\*\* A két kritikát jogosnak tartottuk, az első kívánságnak eleget is tettünk.

A második, 1999. évi beszámoló, amelyet a tagtársak az 1998. decemberi közgyűlésen láthattak és elfogadtak, már rövidebb és politikusabb volt az előzőnél.\*\*\*\* Határozottabban fogalmazott a tudománypolitikáról, ugyanakkor a tudományos eredményekről – szintén rövidebben, de mégis – szakszerűen adott áttekintést. A parlament minden pártja elfogadta a beszámolót. Legnagyobb – és pozitív – tanulság az volt számomra, hogy mind a kormánypárt, mind pedig az ellenzék nagyon is megértették: itt nemzeti ügyről van szó. A legtöbb ponton azonos következtetésre jutottak. (Például a MIÉP és az SZDSZ is.)

*Beszámoló,  
1996*

*Beszámoló,  
1999*

\* 1999. december 15. „Tudomány az országgyűlésben, 1999”; „Nem panaszkodni jöttem, nem kérni, hanem együtt gondolkodni”.

\*\* 1999. október 12. „Autonomista vagy végrehajtóhatalom-központú tudománypolitika”; 1999. november 30. „Centralizáció és autonómiák a tudománypolitikában”.

\*\*\* 1998. december 28. „A tudományról szóló országgyűlési viták tanulságai”.

\*\*\*\* 1998. október 20. „A magyar tudomány helyzetéről, 1998”.

*Parlamenti bizottságokban* Szeretném jelezni, hogy nagyon sikeresek voltak a sajtó és a közvélemény előtt nem látható, a plenáris ülést megelőző, *parlamenti bizottságokban lezajlott beszámolások* is. Itt, a közgyűlésen szeretnék köszönetet mondani annak az akadémikustársunknak, aki jelenleg egyedül tagja a parlamentnek, és aki – noha egyik pártnak a soraiban ül, természetesen mint képviselő – nagymértékben segítette a politikai egyetértés kialakítását a tudományról a parlamentben. Ezt az egyetértést szeretnénk hosszútávon megőrizni a politikai pártok között, ha a tudományról esik szó. Én büszkén gondolok arra mint e testület tagja, hogy ez az Akadémia mind az előző politikai rendszerben, az 1970–80-as években, mind a többpárti parlamenti rendszerben, az 1990-es években megteremtette és megteremti azokat az egyéniségeit, akik noha aktívan részt vállaltak a napi politikából, gondolkodásukban és politikai tevékenységükben a párt-, a napi politika érdekei elé helyezték a tudomány érdekeit.

*Akadémikusok a politikában*

#### A TUDOMÁNY- ÉS TECHNOLÓGIAPOLITIKAI KOLLÉGIUMRÓL

Tisztelt Közgyűlés!

Az országgyűlési beszámoló után szólnom kell a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium működéséről.

*A tudományos költségvetés*

Az akadémiai vezetésnek része volt abban, hogy az 1998 után felállított új tudománypolitikai szervezetben egy testület álljon a magyar tudománypolitika élén, a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium (TTPK). Ez a kollégium a végrehajtó hatalom különböző intézményeit, tárcáit, valamint tudományszervezetünk autonómiáit tömöríti. Létrejött a kollégium mellett a Tudományos Tanácsadó Testület, tavaly októberben. A TTPK 1999. októberben, majd az idén márciusban ülésezett. Már tavaly, 1999 őszén meghallgatásra talált az az Akadémia elnöke részéről elhangzott javaslat, hogy még mielőtt a 2001. évi költségvetés ceruzás számai leírásra kerülnek, állapodjunk meg a kormányfővel a tudományra fordítandó költségvetési összegekről.\*

*Akadémiai költségvetés*

Szeretnék köszönetet mondani a Tudományos Tanácsadó Testületben és a TTPK-ban tevékenykedő tagtársaimnak – nem utolsósorban az ügyvezető, illetve az elnöki tisztet betöltő Hámosi József kollégámnak és barátomnak –, hogy mintegy a *tudomány melletti hatékony lobbít* képezve, elősegítik azt, hogy a magyar tudományra a kért és a korábban szóban megígért támogatást el fogjuk nyerni. Ezt a tegnapi közgyűlésünkön a miniszterelnöki felszólalás is tanúsította. Remélem, hogy még ebben a fél évben az osztályok utolsó, júniusi ülésein pontosan beszámolhatunk arról, hogy milyenek a mi 2001. évi költségvetési kilátásaink.

\* 1999. október 12. „Autonomista vagy végrehajtóhatalom-központú tudománypolitika”.



Vannak természetesen viták is – és ezt nem tagadom – a Tudomány-politikai Kollégiumon vagy akár a tanácsadó testületen belül. Az elnöknek, nekem is vannak kollégáimmal nézeteltéréseim. De hát nézeteltérések csak azok között keletkezhetnek, akiknek vannak nézetei. És nem hiszem, hogy szerencsés volna, ha akár a kormányadminisztrációnak, akár az Akadémiának olyan vezetői lennének, akiknek nincsenek nézeteik. Vitatkozunk pl. arról a kérdésről – meg kell mondanom barátian és kollegiálisan –, hogy hol helyezkedjen el a tudományos életpályán a Széchenyi-ösztöndíj, a Bolyai-ösztöndíj, és hogyan alakuljon ki – amit mi annyira sürgetünk – egy tudományos kutatói-oktatói életpálya-stratégia a rendszerváltás Magyarországon. Ezt kértük ugyanis írásban is mind a kormányzattól, mind a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégiumtól. Épüljön egymásra a PhD, a posztdoktori ösztöndíj, épüljön egymásra a Bolyai-ösztöndíj, a tudományok doktora/akadémiai doktor, az akadémikusi rendszer. Emberekről és szervezetről – autonómia és végrehajtó hatalom viszonyáról – folyik a vita.\* Úgy gondolom, ezekben a kérdésekben egyetértésre tudunk jutni.

*Vitáink*

*Kutatói  
életpálya*

Vita van közöttünk – pontosabban: vita volt közöttünk – az *akadémiai intézethálózat kérdésében*. Most nincsenek – a különböző sajtóhírekkel ellentétben – olyan kormányzandékok – legalábbis tudomásom szerint –, amelyek az akadémiai kutatóhálózatot el akarnák szakítani az Akadémiától. De természetesen tartom akadémiai kollégáim idegeskedését. Ha valakit már tízszer pofon ütöttek, akkor az már minden kézmozdulatra idegesen fog összerándulni. Ezért mi is idegesen rándulunk össze, amikor úgy látjuk, hogy az autonómiánk csorbát szenved.\*\*

*Az intézet-  
hálózat  
felügyelete*

## STRATÉGIAI KUTATÁSOK

A *stratégiai kutatási programok* megindítása – hogy közéleti szerepvállalásunk harmadik területéről szóljak – egyik sikeres akciónk volt. Az, hogy a televízióban, parlamenti beszédekben visszaköszönnek e stratégiai kutatások nyomán megszületett tanulmányok, kötetek mondatai, legyen szó a miniszterelnöki beszédben a meghirdetett Széchenyi-programról vagy a televíziós műsorokról, parlamenti expozékról, ez mutatja kutatóink, kutatásszervezőink hatékonyságát. Azoké a természet- és társadalomkutatóké az érdem, akik mertek az ország agráriumának, informatikai, technikai, közlekedési infrastruktúrájának jelenéről és jövőjéről véleményeket leírni, azon társadalomtudósainké az érdem, akik mertek a globalizációról beszélni, mertek egyáltalán az alternatívák kuta-

*Közéleti szerep*

\* 1998. december 7. „Állandóság és reformkészség. (Közgyűlési beszámoló)”.

\*\* 1999. november 30. „Centralizáció és autonómiák a tudománypolitikában”.

- Alternatíva-  
kutatás* tására vállalkozni. Higgyék el: észrevétlenül mászik be a politikai elit fülébe egy-egy kötetünknek, egy-egy tanulmányunknak az eredménye. És örömmel fogadjuk a dicsérő – hiszen jólesik azért az embernek, ha nemcsak kritizálják, hanem dicsérik is – megjegyzéseket, amelyek közéleti, gondolkodásalakító hatásunkról szólnak. Remélem, hogy ezekkel a kutatásokkal, kiadványokkal segítséget adunk azoknak, akik az ország, a társadalom jövőjéről felelősségteljesen gondolkodnak, és azért tesznek is valamit. Különösen az országgyűlési beszámolók során hallhattunk ilyen elismeréseket a környezetvédelmi, az egészségügyi, az oktatási, kulturális bizottságban. Ahogy mondták, a stratégiai kutatások az Akadémia történelmének eddigi legfontosabb nemzeti-társadalmi akciója volt.
- Akadémia  
és szaktárcák* Végül szeretném elmondani: a kormányzattal, illetve az egyes szaktárcákkal az együttműködésünk továbbra is zavartalan. Kiemelem az agrártárcával akadémikusaink révén kialakított és megvalósított jó együttműködést. Éppen tegnap reggel írta alá Torgyán József miniszter úr azt az együttműködési megállapodást, amely 90 millió forinttal támogatja az Akadémiának az agrárstratégiára – kormánytól, politikától független agrárstratégiára – vonatkozó kutatásait. Együttműködéseink a tárcákkal ugyanazon az alapon nyugszanak, mint az előző, a Horn-kormány idején. Az előző kormánnyal ugyanilyen típusú együttműködéseket, megállapodásokat alakítottunk ki. Szeretném a kormány azon tagjainak külön köszönetemet kifejezni, akik pontosan értik, hogy az Akadémiát mire és hogyan lehet használni, és köszönöm a tudományos osztályoknak és a titkárságnak, hogy ezt az együttműködést a Balatonnal és most már a Tiszával kapcsolatosan is, előrelendítik.\* Remélem, hogy ezeknek a megállapodásoknak lesz folytatásuk.
- Balaton, Tisza*

### III. AZ AUTONÓMIA TOVÁBBÉPÍTÉSE

- Köztestületiség* Tisztelt Közgyűlés!  
Az Akadémia autonómiája és a köztestületiség erősítése érdekében folytatott elmúlt félévi akcióinkról szóló beszámolóm harmadik kérdés-köréhez négy kulcsfogalmat írtam fel vázlatomra: „nyitott Akadémia”, „a köztestület kiterjesztése a határokon túlra”, „nyitás a fiatalok felé”, „regionális bizottságok”.

\* 2000. február 14. „Vízártározás és életmódváltás az Alföldön”. (Hátrányból előny: árvízvédelem és vízgazdálkodás a Tiszán).

## „NYITOTT AKADÉMIA”

A nyitott Akadémiáról az elmúlt két esztendőben sokat szoltunk ezen a fórumon. Szándékunk az volt és maradt: *nyissuk ki az Akadémiát – mind az épületet, mind pedig az Akadémia szervezetét – a társadalom felé, de úgy, hogy közben ne sérüljön az Akadémián belüli tudományművelés.* Úgy gondolom, hogy eredmény volt a köztestületi tagok közötti információáramlás megteremtése, az *Akadémia* c. folyóirat elindítása, bizonyos, most már az internetre is felkerülő hírek közzététele és szerkesztése. Fontosnak tartom, hogy a *székfoglalók, emlékbeszédek* kiadásával elősegítjük, hogy a tagtársak egymásról, egymás kutatási eredményeiről informálódjanak. Szándékom, az *információcsere* megteremtésének szándéka, egy korábbi kérdésemből származott. Meg kell mondanom őszintén, hogy amikor Akadémiánk tagjai közé választottak, amit természetesen minden fiatal kutató élete egyik álma beteljesülésének tekint, és amit én is így tekintettem, az volt az első kérdésem: hogyan szavazhat egyik tag a másikról, amikor alig tud róla valamit? Azt még csak el tudtam képzelni, hogy egy történészre tud szavazni egy fizikus, mert a fizikusok, hála istennek, érdeklődnek még a történelem iránt. De azt már nehezebben tudtam elképzelni, hogy milyen alapon szavaz egy történész egy fizikusról. Mert mi, társadalomkutatók sajnos nemigen érdeklődünk a természettudományok iránt. Ezt a kérdésem azóta is nagyon nehezen tudom megválaszolni. Ezért tehát fontosnak tartom, hogy egymás eredményeiről tájékozódhassunk, ha másképp nem is, hát az emlékbeszédek, székfoglalók, közgyűlési előadások leírt szövegét otthon átlapozva. A demokrácia ugyanis nem kötelező. A demokrácia a lehetőségek intézménye. Reméljük, hogy az új publikációs rendszer felkelti az érdeklődést egymás iránt.

Nyitás  
egymás iránt

Információ-  
csere

Kölcsönös  
érdeklődés

Külön szeretnék szólni a *székház megnyitásáról*.<sup>\*</sup> A türelmetlenség immáron ún. magyar tulajdonság. A türelmetlenségnek sokszor van hasznos, sokszor káros kihatása. Úgy gondolom, hogy a ház megnyitását követő első év nagyon eredményes volt, a ház társasági forgalma – mind az akadémiai, mind a közéleti forgalma – felszökött. Segítette a nem klubjellegű akadémiai rendezvények szaporodását is. De mégis elégedetlenek vagyunk önmagunkkal, mert az első évben elsősorban a klub éttermi funkciói domináltak. Mi pedig ebből a házból egy nyitott, Roosevelt téri tudományos és elit értelmiségi társasági központot akarunk teremteni. Lehet, hogy türelmetlenség magunkkal szemben, de mi sürgetjük, hogy az éttermi funkciók mindinkább párosuljanak az egyéb klubjellegű

Nyitás a  
társadalom felé

<sup>\*</sup> 1999. november 22. „Nyitott Akadémia”.

## LEVÉL A HATÁROKON TÚLI MAGYAR KUTATÓKHOZ

*Tisztelt Kollegám!*

Mi, magyarok valószínűleg mindannyian kulturálisan-etnikailag sokszínű Európában szeretnénk élni. A „kultúrdiverzitás” Európájában. Ahol az egyén szabadon választ nemzeti, vallási, szociális, politikai és egyéb azonosságok között. Ennek elsőrendű feltétele, hogy az európai értelmiség gondoskodik e sokszínűség fenntartásáról és a még élő, sokszínű hagyomány korszerűsítéséről; szembesítéséről a világban élenjáró, modern kultúrákkal. Gondoskodik arról, hogy a tudomány legújabb módszerei, eljárásai jelenjenek meg a helyi társadalmak gondolatvilágában, nyelvében, a helyi társadalom önfenntartó termelési, kutatási eljárásaiban. És gondoskodik arról, hogy a lokális kultúrákat a világ megismerhesse. Egyetemes feladata a helyi értelmiségnek, hogy a szállásterületet, ahol népe él, gondolja, ápolja a természeti adottságokat, biztosítsa ember és természeti környezet, ember és épített környezet harmóniáját. A föld, a víz, a növény- és állatvilág fejlődésének fenntartása csakis a helyi értelmiség munkájának eredményeként lehetséges.

A Magyar Tudományos Akadémia vezetősége elhatározta, hogy többet tesz e társadalmi sokszínűség megtartásáért. Az Akadémia segíteni kívánja a magyar állam igazgatási területén élő nem magyar népek szerveződéseit, és segíteni kívánja a határokon túl élő magyarok ugyanilyen irányú törekvéseit. Ezért a határokon belül a magyarországi nem magyar népek tudományos, anyanyelvi mozgalmait támogatja, felhasználva az együttműködést a szomszédos országok akadémiaival. És ugyanakkor kiterjeszti köztestületi szervezetét a külföldön élő, magukat magyarnak is valló kutatók felé. Az Akadémia szervezetét államnemzeti alapról fokozatosan kívánjuk kultúrmemzeti alapra helyezni. A Akadémia legyen valóban Magyar Tudományos Akadémia, ne csak a „magyarországi” tudományok Akadémiája. Segítenünk kell abban, hogy Közép-Kelet-Európa nemzeteinek hagyománya, anyanyelvi kultúrája tovább éljen, modernizálódjék, legyen szó akár a fizika, a matematika, a kémia, a biológia vagy a nemzeti tárgyú tudományok (történelem, irodalom, jelen tudományok, művészetek) műveléséről. És ezt a hagyományörzést a kis nemzetek szülőföldjén kell elvégezni. A romániai, szlovákiai, délvideki, ukránai magyar kutatókra, tanárookra, orvosokra nem Magyarországon van szükség, hanem otthon. Ahogy meg kell tartanunk itthon, Magyarországon az itt született és kinevelődött kisebbségi értelmiségieket, ugyanakkor lehessen az akadémiai köztestület tagja mindenki, aki a magyar kultúrához tartozónak vallja magát, akár Magyarországon lakik és dolgozik, akár más országokban él. És legyünk nyitottak azok jelentkezésére is, akik, ha nem is vallják magyarnak magukat, de a magyarság társadalmi és természeti viszonyaival, kultúrájával foglalkoznak.

A jelentkezés önkéntes. Feltétel: az adott állam területén elfogadott tudományos fokozat. A befogadásról a jelentkező tudományos tevékenységéről kialakított illetékes akadémiai szakmai testület véleménye alapján születik döntés. (Az MTA külső és tiszteleti tagjai már jelenleg is tagjai az Akadémia köztestületének.)

A határon túli köztestületi tagok értesítést kapnak az MTA tudományos rendezvényeiről, a régiójuk szerint illetékes regionális központtól, valamint kapják a köztestületi tagoknak járó negyedéves akadémiai hírmagazint (Akadémia). A határon túli köztestületi tagok közreműködhetnek a szakterületük szerint illetékes tudományos osztály, illetve régiójuknak megfelelő regionális központ által koordinált tudományos tevékenységben, részt vehetnek akadémiai rendezvényeken. Tevékenységükkel és eredményeikkel gyarapíthatják a magyar tudományt.

Az Akadémián e program szervezésére hívtuk életre a Határon Túli Magyar Tudományos Titkárságot (Tamóczy Mariann vezetésével), illetve a Kisebbségkutató Műhelyt (Szarka László igazgatósága alatt). Az új szervezet kialakításában az akadémiai regionális központok (Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc és Veszprém) különös jelentőséget kapnak. A határon túli magyar akadémiai köztestületi tagok – a magyarországiakhoz hasonlóan – automatikusan tagjai lesznek valamelyik akadémiai regionális szervezetnek is. (A regionális felosztásban követtük a térségben most kialakuló eurorégiók beosztásait és a gyakorlati szempontokat.)

Kedves Kollegám!

Remélem, egyetért az MTA vázolt törekvésével és a mellékelt **Jelentkezési lap** visszaküldésével jelzi belépési szándékát a köztestületbe. Munkájához, amely szűkebb lokális közössége, régiója fejlődését szolgálja, egyszerűsített magyar tudomány eredményeit gazdagítja, ezúton kívánok további erőt és sikereket.

*Budapest, 2000. március 6.*

*Üdvözlettel:*

*GLATZ FERENC az MTA elnöke*

funkciókkal. Rossz 30-40 év után elevenítsük fel az értelmiségi klub hagyományait! És egészüljön ki a hagyományos klubélet kulturális értékeink bemutatásával, így az Akadémia gyűjteményeinek megnyitásával a köztestület és a nagyközönség előtt.

#### A SZÜLŐFÖLD-PROGRAM INDÍTÁSA

Szeretnék hangsúlyt adni annak a törekvésünknek, hogy a határokon túli magyar kutatókat szervezesebben kívánjuk a köztestületbe vonni. Az 1999. decemberi közgyűlésen is kiemelten beszéltem a Szülőföld-program indításáról. Arról, hogy miután létrehozták 1989-ben a külső tag intézményét, és 1996-ig felvettünk több mint félszáz határokon túli magyar kutatót a tagok sorába, 1996-ban megkezdtuk ide hozni a határokon túli magyarokat. Az akadémikusoknak útiköltséget, napidíjat és szállást biztosítottunk.

*Külső tagság*

És átléptük a szűk akadémikusi keretet: 1997-ben meghirdettük a Domus Hungarica-programot, amelynek keretében a határokon túli magyarok fiatalabbjai és nem akadémikusai évi több száz hónapra kapnak magyarországi ösztöndíjat és szállást.

*Domus-program*

Most, 2000-től továbblépünk. Indítjuk a Szülőföld-programot, amelynek lényege: a szülőföldön kapják az ösztöndíjat a magyarok. Célunk a magyar nyelvű kultúra megtartása a határokon túl, és az ezen kultúrát hordozó, karbantartó értelmiség otthon tartása. A közgyűlést ezen akcióinkról többször tájékoztattuk szóban és írásban is.

Megkezdtek az új munkamegosztás kialakítását a határokon túli kultúrát támogató intézmények, az Illyés-alapítvány, az Apáczai-alapítvány és az Akadémia között. Javaslatomra tárgyalás kezdődött a kormány államtitkáraival, minisztereivel. Ezek eredménye az említett munkamegosztás terve, amelyet igyekszünk még május végén rögzíteni. Elképzelésem szerint az Illyés-alapítvány támogatja a határokon túli magyar közoktatást, közművelődést, az Apáczai-alapítvány támogatja a szakoktatást és felsőoktatást, míg az Akadémia felhatalmazást és költségvetési eszközöket is kapna arra, hogy a határokon túli tudományos kutatást a szülőföldön támogassa.\*

*Ösztöndíj otthon*

Sok még a nyitott kérdés, de a lényeg: támogatjuk a határokon túli értelmiséget, hogy a szülőföldjén művelje a magyar nyelvű tudományos-ságot.

*Otthon tartani*

\* 1996. június 28. „A Határokon Túli Magyar Tudományos Elnöki Bizottság megalakítása”; 2000. június 9. „Az Akadémia Szülőföld-programjáról”.

## NYITÁS A FIATALOK FELÉ

*A köztestületi tagság két gyűrűje* Szeretnénk köztestületünkben nyitni a fiatal kutatói generáció felé. Az 1998. májusi közgyűlésen, amikor Akadémiánk jövőjéről az akadémikusok gyűlésén öt tételben beszéltünk, azt mondtuk: elképzelésünk szerint távlatilag két gyűrűbe szerveződjenek a köztestület tagjai: Akadémiánk körül egy külső és egy belső gyűrű alakuljon ki.\* A belső gyűrűbe tartoznának az Akadémiánk által minősített kutatók, tehát az akadémiai tagok és az akadémiai doktorok. Ez mintegy 2500-2600 köztestületi tag. A külső gyűrűt pedig azok, a törvényben is megadott jogok és kötelességek alapján felvehető fiatalabb vagy idősebb kutatók alkossák, akik a volt kandidátusi, illetve PhD-fokozatot megszerezték. Tehát egy 2500-3000 fős belső gyűrű és egy 10 ezer fős külső gyűrű. A tavaly decemberi közgyűlésen is beszéltem arról, és a közgyűlés az elgondolást elfogadta, hogy nyissuk meg a határokon túlra is a köztestület kapuit.

*Bolyai-ösztöndíjasok* Most azt javaslom: gondolkozzunk el azon, hogy ebbe a bizonyos külső gyűrűbe hogyan és miképpen tudunk a *még fiatalabb korosztályokból felvenni*. A jövőben kutatókat valamilyen formában magunkhoz kötni. Nem titkolom, a Bolyai-ösztöndíjasokra gondolok.\*\* Ők mégiscsak részben az Akadémia neveltjei. Kérem a tagtársakat, gondolkozzanak el azon, hogy a közgyűlési doktorok átlagéletkora is 58 év! Szomorúságra okot adó tény, hogy idős korban, nagyon későn adják be kollégáink az akadémiai doktori cím elnyerésére dolgozataikat. Ha nem tudjuk a fiatal kutatói generációk felé az összeköttetést szervezetileg megteremteni, akkor az Akadémia a fiatalabb kutatói korosztállyal elveszíti kapcsolatait.

## ORSZÁGOS HATÁSKÖRÜNK ALAPJA: A REGIONÁLIS BIZOTTSÁGOK

*A vidéki központokban* Az autonómia továbbépülése témakörben szívesen időznék a regionális bizottságoknál. Ez most már sokak szerint az elnök kedvenc témája, négy éve szokása, hogy a vidéki bizottságok – én szeretek regionális bizottságról beszélni – gondjaival, súlyuk növelésének lehetőségeivel foglalkozik. Most csak a téma fontosságára hívom fel ismételten a közgyűlés figyelmét. Az elmúlt ősszel, mint rendszerint félévenként, ismét végiglátogattam a központokat, szóltam is erről a decemberi közgyűlésen. És szóltam arról is, hogy a határokon túli magyar tudományosság

\* 1998. május 4. „A jövő Akadémiája. (Kérdések múltból, jelenről, jövőről)”.

\*\* 1996. december 6. „A Bolyai-ösztöndíj indításáról, a tudósutánpótlásról”; 1999. december 6. „Az új szintézis érdekében. (Hároméves program)” Az előregedés ellen c. fejezet; 2000. április 28. „Akadémiánk belső átalakításáról”; 2000. december 1. „Generációk és kutatásszervezet”.



támogatásában is kiemelt szerepet szánunk a regionális központoknak.\* Most csak ismételném: mi nem budapesti Akadémia vagyunk, hanem magyarországi és magyar nemzeti Akadémia vagyunk. Országos hatókörünk elképzelhetetlen a regionális bizottságok segítése, lokális kutatásszervező és tudománypolitikai tevékenységük további erősítése nélkül. Ehhez az erősödéshez nagyobb anyagi ráfordítás szükséges. Úgy gondolom, hogy ez a következő év feladata lenne.

#### IV. INTÉZETKONSZOLIDÁCIÓ ÉS A FEJLESZTÉSEK

Intézetkonszolidációról a közgyűlés előtt félévente esett szó az elmúlt három esztendőben. Emlékeztetnék, hogy az 1999. decemberi közgyűlés állást foglalt az intézetkonszolidáció mellett, meghosszabbította a Konszolidációs Bizottság jogosítványait, és új feladatokat tűzött elé.\*\* Szeretném jelenteni, hogy ebben a félévben a telephelyteremtés, a -rendbehozatal és a költözések befejeződnek.

*Telephely-  
rendbehozások,  
költözések*

Szeretném jelenteni, hogy a budai Várban létrejön az új Társadalomkutató Központ.\*\* Az új létesítmény jelképezi is, hogy az intézetkonszolidáció nem egyszerűen telephely-változtatás és munkaszervezeti racionalizálás, nem egyszerűen intézetek összevonása vagy megerősítése szeretne lenni, hanem az intézetkonszolidáció új tudománypolitikai elképzelések, új szintetizáló szempontok megvalósítását is jelenti. A Várban, ahol a létrehozott központban most majd nyolc intézet dolgozik, szeretnénk egy olyan társadalomtudományi központot létrehozni, amelyik az új, szintetizáló szempontokat erősíti a kutatói gyakorlatban. És e szintetizáló látásmód szervezeteként eredményesen tud az Európai Unió legújabb, VI. keretprogramjában – tehát a még be nem vezetett keretprogramban – megfogalmazott szintetizáló társadalom- és természet-tudományi követelményeknek megfelelni. Nagyon könnyű ezt kimondani, de nagyon nehéz a másfél évszázados szétaprózottságot legyűrni.

*Társadalom-  
kutató Központ*

#### A SZÁLLÁSTERÜLET KUTATÁSA, KARBANTARTÁSA

Miben és hogyan érvényesüljön ez a szintetizáló szempont? Engedjenek meg egy konkrét példát! A közelmúltban egy Európai Unió-képes program összeállításához fogtunk. Címe: „Rendszerváltás Magyarorszá-

\* 1999. december 6. „Az új szintézis érdekében. (Hároméves program)”.

\*\* 1999. november 11. „Az intézetkonszolidáció folytatása”.

\*\*\* 1999. november 26. „Az MTA Társadalomkutató Központ terve, indítása”.

- Szintetizálás:* gon és Közép-Kelet-Európa volt szocialista országaiban”. Amikor a terv kidolgozásához kezdtünk, igen könnyen jutottunk el a politikai rendszer átalakulásához, a közép-kelet-európai rendszerek összehasonlításához. Még akkor sem volt nehézség, amikor társadalmi, világ- és belgazdasági mozgásokról esett szó. A nehézségek akkor jelentkeztek, amikor az elnök szóvá tette: egy politikai rendszerváltást azon is mérni kell, hogy milyen hatással volt az állam területén élő növény- és állatvilágra. Mi történt például 1990 után a magyarországi talajjal, a földdel? Hogyan hatott ki a politikai rendszerváltás a levegőre, természeti környezetünkre?
- Politikai rendszerváltás és természeti környezet* Sokan értetlenül néztek rám. Én meg vagyok győződve arról, hogy politikai-társadalmi folyamatoknak a minősítése nemcsak politikai intézményrendszerek fejlődésén, nem is csak szociális mozgások értékelésén, hanem az egész életkörnyezetre – így a természeti környezetre – gyakorolt hatásának értékelése alapján is történhet. Az államnak – elnézést, hogy magamra hivatkozom, ahogy tegnap is próbáltam, sokak által furának tartott módon fejtegetni – egyik legfontosabb feladata az, hogy *ember és természet viszonyában is aktív legyen*, és segítsen abban, hogy *élhető életet teremtsünk*.<sup>\*</sup> A társadalomnak és intézményeinek – így az államnak is – kötelessége, hogy a természeti és a kulturális diverzitást biztosítsa a szülőföldön.<sup>\*\*</sup> Mert helyettünk ezt sem a Middlewest, sem Japán, sem Kína tudósai nem fogják megtenni. Ha a mi szállásterületünk, lakóhelyünk talajáról van szó, akkor csak a mi geofizikusainkra, geokémikusainkra, a mi talajvízszakértőinkre számíthatunk. Vagy ha folyóinkról: Dunáról, Tiszáról van szó, akkor a vízgazdálkodás tudós művelőire számíthatunk. Ahogy a magyar agrárium és a magyarországi élővilág karbantartását is csak a mi agrárosaink, biológusaink, fizikusaink, kémikusaink együttműködésével tudom elképzelni.
- Az „új szintézis” és a közpénzekből finanszírozott kutatók ilyen kötelezettségéből kiindulva igyekszünk új kutatási programokat megvalósítani. A Várban most kialakuló programban mi szövetséget kínálunk a talaj- és növényvédelem, a földtudomány, a vízgazdálkodás, az agrártudomány művelőinek, Németh Tamáséknak, Kőműves Tamáséknak, Pantó Györgyének, Somlyódy Lászlóéknak, Bedő Zoltánéknak egyaránt.
- Földtulajdon, talajvíz* Mi kíváncsiak vagyunk arra, hogy egy politikai rendszerváltozás, pl. a földtulajdon újrendezése, hogyan hat a magyarországi talajvízviszonyokra? Hogyan járul hozzá a jelenlegi állapotokhoz az, hogy nincsenek rendszeres mélyszántások, aminek következtében a talaj vízfelvevő képessége romlik. Mi kíváncsiak vagyunk arra – ahogy ezt egy

<sup>\*</sup> 2000. május 8. „Az ezeréves magyar állam”.

<sup>\*\*</sup> 1999. június 26. „Tudomány a 21. században”.

alkalommal egy tévériportban mondtam –, mi vezetett a közterületek ilyen méretű fertőzöttségéhez. Én szinte fölöslegesen permetezek a monília vagy a taflina ellen, mert köröttem a tulajdonváltás következtében elhanyagolt, volt termőföldek húzódnak hektárszámra. Így aztán senki nem tudja megóvni a növényfertőzésektől a maga kertjét. A rendszerváltás értékelésekor vegyük ezt a tényt is figyelembe! A vízgazdálkodást, a talajgazdálkodást, talajaink, növényeink, állatvilágunk, levegőnk kémiai, fizikai, biológiai állapotát. Csak így láthatjuk, mi mindent is hozhat egy politikai rendszerváltozás. És szembesítsük e korrajzzal a politikai elitet! Félreértés ne essék, nem kritizálni, nem dicsérni kívánunk, csak szembesülni és szembesíteni a tényekkel.

*Növényfertőzés*

Az új szintézis lehetőségének megteremtése, amelyről az elmúlt közgyűléseken oly sokat beszéltem, azt hiszem, hogy Akadémiánk egyik kötelessége. És mint tudományszervezet, erre elvben alkalmas is, mivel mi vagyunk az egyetlen olyan testület Magyarországon, amelyikben a természet- és társadalomtudósok egyformán helyet kaphatnak. Az új Társadalomkutató Központot ennek a gondolatnak a szellemében kívánjuk berendezni.

## FEJLESZTÉSEK

Ha intézetkonszolidációról beszélünk, szólni kell az intézethálózat fejlesztéseiről. A fejlesztést a konszolidáció szerves részének tartjuk, és azok eredményesen folytak.\* Képesek vagyunk elismerően, kritikusan és önkritikusan számot vetni az *igényekkel*, a *lehetőségekkel* és a *személyi feltételekkel*. Amikor 1997-ben fejlesztési irányokat állapítottunk meg, még nem tudtuk, mit sikerül a tervekből megvalósítani, és milyen szervezeti formában történik az majd. Meghatároztuk a fejlesztendő kutatási ágazatokat (vízgazdálkodás, Alföld-kutatás, földtudomány, ökológia, kisebbségkutatás stb.), de nem tudtuk pontosan: melyikre építhető fel új kutatóintézet, kutatócsoport, mely esetben elegendő a meglévő intézet bővítése. Ma már – két év után – legalább azt tudjuk, mire lenne szükség, milyenek a személyi adottságok és mire vagyunk képesek. Mit kellene tenni ahhoz, hogy az akadémiai kutatóhálózaton belül bizonyos új tematikák helyet kapjanak.

*Igények és lehetőségek*

Szeretném jelezni, hogy a Konszolidációs Bizottság a Vezetői Kollégiummal együttműködve és most már az AKT elé is terjesztve, ez év március 30-án állást foglalt az 1997-ben megindított fejlesztésekről: milyen új kutatási tematika milyen intézményes kereteket nyerjen. (Ezt az állásfoglalást 1997 óta rendszeres, évi kétszeri konzultáció, írásos fel-

*Rendszeres beszámoltatás*

\* 2000. március 30. „Az intézethálózat fejlesztéséről”.

mérések előzték meg, amelyeken az osztályok által kiküldött tudományos bizottságok és a három ágazati főosztály munkatársai vettek részt az elnök vezetésével.)

*Ökológia* Állásfoglalás született arról, hogy az *ökológiai kutatások fejlesztése* valóban indokolt Magyarországon, de ennek szervezésére ne egy akadémiai intézetet jelöljünk ki, ahogy kezdetben tettük, hanem a kutatóhálózatban meglévő kutatóállományt próbáljuk projektorientált szervezetbe tömöríteni. Ne az egyik intézet, hanem az akadémiai kutatásszervező adminisztráció fogja össze és menedzselje az akadémiai ökológiai kutatásokat! Ennek költségigénye azonban olyan nagy, a leírt tervszerint évente 400–600 millió forint, hogy sem a konszolidációs keretösszeggel, sem az Akadémia egyéb költségvetési eszközeivel ezt finanszírozni nem lehet. Ezért tehát mi kérjük a kormányt, bízsa meg az Akadémiát egy *közép-európai ökológiai network* létrehozásával, és bocsássa rendelkezésünkre ehhez a megfelelő financiaális eszközöket.\* Tudjuk ma már, hogy az az elképzelésünk, miszerint ennek egyedüli központja Vácrátót legyen, irreális volt. De tudjuk most már azt is, hogy egy az Akadémia apparátusát és intézethálózatát – tehát Tihanyt ugyanúgy, mint Vácrátót vagy a gödi Duna-kutatót – mozgósítva vagy más kutatóhelyekről a talaj-, növényvédelmi szakembereinket mozgósítva, elvállalhatjuk a tervezett *ökológiai hálózat* működtetését. Amennyiben természetesen a kormány elfogadja előterjesztésünket.

*Alföld-kutatás* Abban is biztosak voltunk, hogy az Alföld kiemelt kutatási téma kell hogy legyen, és erősíteni kell az akadémiai intézethálózat rendszerén belül az Alföld-kutatásokat.\*\* A vezetés javaslata az elnökség számára: az Alföld-kutatást – és a kecskeméti Alföld-kutató Intézet megindított fejlesztését – a regionális kutatásokon belül financiaális és ugyanakkor eszközállománnyal segíteni kell.

*Vízgazdálkodás* Nagy terveink voltak a *vízgazdálkodás kutatóbázisának* újraépítéséről.\*\*\* Az elnök többször hívta össze a *vízgazdálkodásban* érintett kutatókat, majd sorra vette a vízgazdálkodás korábbi, immáron romos fellegvárának, a VITUKI-nak épületrészeit. Hiszen – mint ahogy mondtuk 1997-ben – ide, Magyarországra folynak össze a Kárpát-medence szennyvizei. Tehát lépnünk kell. A Kárpát-medence és kiindulásként Magyarország vízgazdálkodása valamilyen koncepcionális keretben újulhat csak meg és korszerűsödhet. Sajnos kiderült, hogy a kormány – sem a mostani, sem a korábbi minisztérium – és az Akadémia nem tudott megállapodni. Elfogadtuk, hogy nem lehet létrehozni egy nagy vízgaz-

\* 1998. december 3. „Ökológiai kutatás és közép-kelet-európai monitoring-rendszer”.

\*\* 1997. március 19. „Az Alföld-program indulása”.

\*\*\* 1997. március 22. „Vízgazdálkodás, kutatás, társadalom, 1997”.

dálkodási központot, mert érdekeket sem tudunk áttörni, és ekkora szervezetet sem tudunk működtetni. Most ott tartunk: javasoljuk a kormánzatnak, amelyik amúgy is nagyon szeretné az egyetemekre épített tudományos bázisokat szaporítani, hogy a vízgazdálkodásban egy a Budapesti Műszaki Egyetemen alapított akadémiai kutatóhely létesüljön. Ne akadémiai kutatócsoport legyen ez, tehát nem egy háromévenként megpályázható kutatóhely, hanem hosszú távon kialakítandó, új konstrukcióba kerülő vízgazdálkodási menedzserközpont épüljön ki, amelyik felnevel egy fiatal vízgazdálkodó-kutató generációt. A vezető, a jelen program vezetője Somlyódy László.

*Menedzser-  
központ*

Külön hangsúlyt kaptak a fejlesztésekben azok a társadalomtudományi tematikák, amelyekre – hol politikai megfontolásokból, hol egyszerűen szűkkeblűségből, hol mert nem gondoltak rá – az elmúlt évtizedben nem hoztunk létre kutatóbázisokat, de amelyekre ugyanakkor a magyarság szempontjából elmaradhatatlanul szükség van. Nem fogják elhinni a természetet kutató kollégáink: sem Európában, sem Közép-Európában, sem Magyarországon nincs a *kisebbségkutatásnak* intézményes központja. Ezt a mulasztást akartuk pótolni akkor, amikor a várbeli Társadalomkutató Központon belül megkezdtük egy Kisebbségkutató Műhely kialakítását.\* A vállalkozás sikerült, a műhely eredményesen működik, szeretnénk hamarosan a közgyűlés elé terjeszteni az önálló akadémiai Kisebbségkutató Intézet alapító okiratát. Az intézet foglalkozik majd mind a határokon túli magyarsággal, mind a határokon belüli nem magyar népekkel és kiemelten a roma társadalom problémáival. Nem történeti, hanem előretétektől, programadó kutatások otthona lesz terveink szerint az intézet.

*Kisebbség-  
kutatás*

A fejlesztéseken belül eredményeket értünk el a *judaisztikai kutatások* terén is. Ne felejtsek el, Magyarország az a közép-európai állam, ahol a zsidóság a legnagyobb számban maradt meg! Ez, ha úgy tetszik, a magyar nemzet egyik történelmi érdeme. És ne felejtsek el, hogy a világ judaisztikai kutatásában Izrael után Magyarország áll máris a második helyen! Szeretnénk, ha az a piciny tanszéki kutatócsoport, amely még Berend elnök úr működése alatt jött létre 1989-ben, most nemzetközi menedzserintézeté alakulna. Létrehozását a budapesti bölcsészkarral együttműködve tervezzük.\*\*

*Judaisztika*

A kisebb és még le nem zárt, nem értékelt fejlesztések között szeretnék utalni a Földtudományi Központon belüli fejlesztési programokról, mindenekelőtt az *általános földrajz, a térképészet* fejlesztéséről. Úgy lát-

*Földtudomány*

\* 1997. március 25. „Kisebbségkutatás Magyarországon és Európában. (Az akadémiai kisebbségkutatás indítása)”.

\*\* 2000. március 18. „Judaisztikai kutatások, magyar zsidó hagyomány”.

Nyelv- és szik, őszre lezárulnak a *nyelvtudományi fejlesztésekkel* kapcsolatos viták. És remélhetően az *orvostudományi kutatások* is gazdagodhatnak a KOKI tudományok keretén belül kiépítendő új részleggel.

Úgy gondolom, hogy a közgyűlésnek már az év végén egységes, az akadémiai kutatóhálózatba beilleszthető fejlesztési program lezárásáról adhatunk számot, és kérhetem majd a közgyűlést, hogy ahol szükséges, 2001-ben foglaljon állást.

#### INGATLANOK ÉRTÉKESÍTÉSE

Megoldhatatlan Természetesen vannak megoldatlan – lehet, hogy *megoldhatatlan* – problémák a konszolidációs folyamatban. Azt szoktam mondani, hogy a „banánhéj” a Konszolidációs Bizottság munkájában az ingatlanok hasznosítása lesz. Az ingatlanpiac mozgása kiszámíthatatlan, a kiürült épületek, mint például a MÜFI épülete, nem mindig hasznosíthatók. Őszintén szólva egyes esetekben még nem látjuk a megoldást. Jelezni szeretném, hogy akadémikusaink fantáziája gazdag. (Ez is azt mutatja, hogy jó dolog az autonómia, nem csak a kormányzati tisztviselőnek lehetnek ötletei.)

Nyugdíjasok Javasolták például idősebb tagtársaink, hogy a Kálló esperes utcában, a Világgazdasági Kutatóintézet kiürülő épületében alakítsunk ki nyugdíjas akadémikusoknak saját tulajdonú nyugdíjasklakásokat. Itt az idős akadémikusok az öregebb kor igényeinek megfelelő kis lakásokat vásárolhatnának. A szolgáltatások közös megszervezésével és megfizetésével, például az állandó orvosi ellátással, nyugodt öregkor elé nézhetnek. A szociális kérdésekről ma délután lesz szó. Kérem, gondoljanak arra, hogy az idős, elesett emberek csak azért nem beszélnek félelmükről, a magányról, az ellátatlanságról, mert tiltja önérzetük, a szégyellőség, a szerénység. Hála istennek, mind hosszabb kort érnek meg az emberek, nem utolsósorban a jobb körülmények között élő akadémikusok. De a hosszú élettel együtt jár az is, hogy egyre több bizonytalansági tényező lép fel az életükben. Csak erről a korosztályproblémáról nem beszélünk, míg a fiatalság korosztályproblémáitól – egyébként indokoltan – hangos a televízió, rádió, sajtó, parlament...\*

#### ÁLLANDÓ FEJLESZTÉSI ALAP, MOBILITÁS

A Konszolidációs Bizottság törekvése, hogy hívjunk létre egy állandó Fejlesztési Alapot. Ezt a most kialakult intézetfejlesztések gyakorlata szerint üzemeltetnénk: 3 évre egy-egy kutatási irány kap támogatást valamelyik intézeten belül. 3 év után az AKT és egy elnöki bizottság dönt

\* 1999. április 9. „Akadémiánk és tagsága”.



arról, vajon rögzítsék-e a fejlesztést, vagy a támogatás kerüljön vissza a Fejlesztési Alapba. Ez a folyamatos fejlesztés most már nemcsak az intézethálózatra, hanem a kutatóhálózatra – tehát tanszéki kutatócsoportokra is – kiterjeszkedne. Remélem, hogy a novemberi vagy a jövő évi közgyűlésen már tehetünk javaslatot. Ne feledjék, az intézetkonszolidáció célja nemcsak az értékek mentése volt, hanem az intézethálózat mobillá tétele is! Ha ezt biztosítjuk, akkor véglegesen megerősítést nyer az a véleményünk, hogy az *intézethálózat működtetésének* legjobb szervezeti kerete az Akadémia, egy autonómia.

*Értékek  
mentése,  
mozgékonyság*

S hogy mennyire így van, azaz nincs szükség amerikai mintájú „kutatási központ” létrehívására, amely azután isten tudja, hogyan kötődik a kormányzati adminisztrációkhoz, nos, az akadémiai, autonóm menedzselés mellett szól az a tény, hogy az elmúlt évben öt akadémiai intézet nyert az európai uniós Center of Excellence-pályázatokon díjat. A puding próbája az, hogy megeszik – legalábbis az én felfogásom szerint. Ha olyan rossz lenne az Akadémia menedzselő funkciója, tehát az osztályok és a központi apparátus menedzselőtevékenysége, akkor nem kellene leírni aényt: Magyarországról a Collegium Budapest mellett csak akadémiai intézet, mégpedig öt akadémiai intézet nyert az európai uniós pályázaton támogatást. Megelégedettségre – na nem ellustulásra – alapot adó tény ez.

*Center of  
Excellence*

## V. TAGVÁLASZTÁS: LÉTSZÁM, ÉLETKOR

### ALKALOM A STRUKTÚRA KORREKCIÓJÁRA

Végül szeretnék, tisztelt Közgyűlés, a 2001. évi tagválasztásról beszélni, illetve azokról az eszmecserékről, amelyek az elnök előterjesztései körül a vezetésen belül kialakultak, és amelyek Akadémiánk struktúráját több ponton érintik.\* 2001-ben minden eddigénél és valószínűleg minden későbbinél nagyobb számban választhatunk tagot. 49 fő helye üresedett meg a 70 éven aluli korosztályból. Sajnos ennek elhalálozások, de inkább az az oka, hogy az a generáció, amelyikből messze a legtöbb van jelen az Akadémián, most lép túl a 70. életévé. Számításaink szerint, figyelembe véve bizonyos eddigi halálozási rátákat – ez kegyetlen dolog, de ezt is figyelembe kell venni a statisztikánál –, 2000-ben valószínűleg 34, 2007-ben 23, 2010-ben 25 üres helyre vehetünk fel tagot Akadémiánkon.

*Alkalom  
az összetétel  
javítására*

\* 2000. február 10. „Tudományágak arányának lehetséges reformja az Akadémián. (Önkorrekció az autonómiában)”.

Vagyis ha valamikor, akkor most el lehet kezdeni gondolkozni azon, hogyan és miként osszuk el e 49 helyet.

*Generációs összetétel* Már az 1999. decemberi közgyűlésen előterjesztettem bizonyos megfontolásokat az akadémikusi társadalom összetételéről. Ennek az előterjesztésnek már akkor az volt a célja, hogy jelezze: itt az alkalom, hogy elgondolkozzunk a tagság generációs összetételén és szakmai megoszlásán. Vagyis arról: mely generációk és mely tudományágak milyen arányban vannak jelen Akadémiánkon.\* És ez alkalom arra, hogy amennyiben szükségesnek látja a tagság, korrekciókhoz fogjunk. És alkalmasnak látszott a nagyszámú új tag felvétele arra is, hogy elgondolkozzunk az akadémikusok össztagszámán. (Vannak ugyanis egyesek, akik azt javasolják: ne töltsük be az összes helyet, mert az életkor emelkedésével kirívóan sok lesz az állami büdzből finanszírozott akadémikusok száma! Azaz ne töltsük be a 70 éven aluliak összes helyét – a kétszázat –, mert amúgy is túl sok a 70 éven felüliek száma.)

#### AZ ELÖREGEDÉS VESZÉLYE

*A 70. év* Hogyan is állunk az életkorral, létszámmal? Emlékezhetnek, az 1999. decemberi közgyűlésünkön figyelmeztettem: 2000. január 1-jén az akadémikusok átlagéletkora eléri a 70 évet. Ez nem baj, sőt! Minél többen éljük meg a 70 év fölötti kort, annál jobb a tudománynak, az emberiségnek és végül nekünk is. Hála istennek, úgy látszik, számolni lehet azzal, hogy az akadémikusok hosszabb életűek lesznek. A baj nem ez. A *Felvétel időskorban* baj az, hogy az előregedés mögött a frissen felvettek átlagéletkorának emelkedése áll! Míg 1965-ben a felvett levelező tagok átlagéletkora 46 év volt, 1998-ban már 63 évnél tartunk. És az az elvárás, hogy a közgyűlési doktorok majd a fiatalítást hozzák a közgyűlésbe, nem bizonyult reálisnak. Hiába írja elő az 1994. évi törvény a közgyűlésbe köztestületi (doktor) képviselők behívását, ez nem fiatalította meg a közgyűlést.

*Állandó kapcsolat az aktív tudomány-szervezettel* Kimutatásaink szerint a közgyűlési doktorok átlagéletkora 58 év. Vagyis: nemcsak idősen választjuk meg az akadémikusokat, hanem előrehaladott korban nyújtják be kutatóink az akadémiai doktori disszertációt is. Így fennáll az a veszély, hogy Akadémiánk – mind a döntéshozó közgyűlés, mind Akadémiánk testületei – elveszíti az állandó kapcsolatot azokkal a korosztályokkal, amely korosztályok *aktív tudományszervezői funkciókban vannak*: tanszékvezetők, nevelik az utánpótlást, mesteriskolákat vezetnek. Ha ez bekövetkezik, akkor ez Akadémiánk halálát hozná magával. Ha mi idős hölgyek és urak klubja leszünk, akkor az a

\* 1999. december 6. „Az új szintézis érdekében. (Hároméves program)”.

bölcsesség, amit joggal elvár tőlünk a társadalom, ahogy tegnap mondtam, *egy passzív és nem aktív bölcsesség lesz*. Mi hasznát látjuk, de a társadalom – amelyik eltart bennünket – nem. Ezért tehát el kell gondolkozni a választások előkészítésénél azon, vajon mit és hogyan tehetünk Akadémiánk korfájának fiatalítása érdekében.\*

„Passzív  
és aktív  
bölcsesség”

Átnéztük az európai akadémiák taglétszámát.\*\* Az európai és a magyarországi helyzet nehezen hasonlítható össze, mert Európában az akadémiai tagok anyagi juttatásokat nem kapnak. De a létszám 300 és 600 fő között mozog a kis államokban is, Hollandiában, Finnországban, Belgiumban. Először az akadémikusi taglétszámról néhány szót, aztán a Széchenyi-professzúráról.

Megmondom őszintén, hogy én önmagában az akadémikusi létszámot nem korlátoznám. E téren értelmetlen az önkorlátozás. A vita-kérdés a vezetésen belül: felvegyünk-e 49 új főt, azaz betöltsük-e az összes 70 éven aluli helyet? Ezzel ugyanis – mondják egyesek – nagyon megnő az össztagszám. (A jelenlegi 309 helyett 330 fölé emelkedik.) Az én érvem: ezzel ne törődjünk, hiszen az életkor emelkedésével az összlétszám amúgy is folyamatosan emelkedni fog. Ez természetes folyamat. A költségvetés ki fogja bírni. Amitől egyesek félnek, az valóban bekövetkezhet, hogy ugyanis „veszélyeztetjük” az akadémikusi pótlékot. Ezt a veszélyt azonban nem a magas összlétszámmal, hanem az előregedéssel idézzük elő. Én inkább attól tartok, hogy az előregedéssel hívjuk ki a társadalom ellenérzését, és mindenekelőtt rosszat teszünk a hazai tudományművelésnek!

A társadalom  
ellenérzése

#### A MERITOKRÁCIA KIEMELT VOLTA

A költségvetésből kiemelten finanszírozott kutatási elittel kapcsolatos véleményünk és javaslatunk – amit írásba is foglaltunk a kormányzatnak – a következő. Ahogy ezt az 1998. májusi akadémikusi ülésen is hangsúlyoztuk, igenis kifizetődik a kis nemzeti kultúrában ma egy adott nemzeti meritokrácia – az arisztokrácia és oligarchia történelmi finanszírozása után – közpénzekből való fenntartása. Azaz a magyar társadalom igenis finanszírozzon meg egy elitet az adófizetők pénzéből.\*\*\* Ez lényegében élethossziglan az akadémikusok és akadémiai doktorok 2500 főnyi társasága, és adott időre (3–6 évre) a Széchenyi-professzúráat elnyert kutatóké.

A kis nemzeti  
kultúra  
sajátossága

\* 1997. november 17. „Akadémiánk belső szerkezetéről”; 1999. április 9. „Akadémiánk és tagsága. (Naplójegyzetek korosztályokról, tudományárányokról, az elnök teendőiről)”.

\*\* 2000. április 18. „Osztályok, tudományterületi arányok Akadémiánkon”.

\*\*\* 1998. május 4. „A jövő Akadémiája. (Közyűlési előadás)”.

*A Széchenyi-  
professzúra*

Több kifogás éri manapság a Széchenyi-professzúrát. Úgy gondoljuk, hogy a Széchenyi-professzúrát nem megszüntetni kell, hanem felhasználni arra, hogy ezt az akadémiai nemzeti meritokráciát egy mobil tömeggel erősítsük. Valóban, én is túlzásnak tartom 2000 főben megállapítani a Széchenyi-professzorok létszámát. De ne töröljük el, hanem csökkentsük 300 vagy 500 főre! Akkor a magyar társadalomban jelen van egy 300-340 fős olyan kutatóréteg (az akadémikusok), amelyik élethossziglan kap finanszírozást a költségvetésből, és jelen van egy másik 300 vagy 500 olyan fő, aki ezt 3 vagy 6 évre kapja. Ezt a bizonyos 600 vagy 800-as létszámú meritokráciát – egyik részét folyamatosan, a másik részét pedig 3–6 évig finanszírozva –, megítélésünk szerint, el tudja tartani a társadalom.

*Széchenyi-  
professzúra  
kontra akadé-  
mikusság?*

Még egyszer hangsúlyozom: ez nem akadémiai program, hiszen a Széchenyi-professzúra a kormányzati szféra körébe tartozik. Mégis úgy gondolom, hogy világosan kell beszélni: nem szabad szembeállítani az akadémikusi és a Széchenyi-professzorok társadalmát! Még akkor sem, ha a Széchenyi-professzúra létrehozásakor – éppen az elnökké választásom előtti hetekben – volt olyan szándék, erről akadémikusaink is beszéltek, hogy ezzel az akcióval fel kell bontani az élethossziglani, „konzervatív” finanszírozási rendszert – azaz az élethossziglan finanszírozott akadémikusságot –, és helyébe a „korszerű”, megpályázható juttatást kell behozni. (Emellett egy zárójelbe tett indítványunk – amely ügyben az elnököt biztos ismét le fogja majd szavazni az elnökség, ahogy leszavazták 1997-ben is –: aki akadémikus, az ne kapjon Széchenyi-professzúrát. Ugyanabból a zsákból ugyanarra a célra ne kapjon valaki kétszer pénzt! Ne nyúljunk bele kétszer ugyanabba a zsákba! Egyszer a jobb, egyszer a bal kézzel. Az én zsidó-keresztény erkölcsömmel ez nem fér össze. Ebben a kérdésben egyszer már leszavaztak. Úgy emlékszem, Lipták Andrással és Kulcsár Kálmánnal maradtunk kisebbségben annak idején az elnökségben. Kész vagyok ismét előterjeszteni az elnökségen ezt a javaslatot, de kész vagyok elfogadni, ha ismét leszavaznak.)

## VI.

### STRUKTURÁLIS REFORM, A TUDOMÁNYTERÜLETEK ARÁNYAI

#### TUDOMÁNYÁGAK JELENLÉTE AKADÉMIÁNKON

Szeretnék arról is szólni a közgyűlésen, milyen a tudományterületek jelenléte Akadémiánkon.

Részt vettem több osztályülésen, és ismertettem a tényeket, hogyan alakult a tudományágak jelenléte az elmúlt 70 évben Akadémiánkon, és előadtam ezzel kapcsolatos aggályaimat.\*

Ősszel alkalmam volt a berlini akadémia 350. évfordulóján a kelet-európai tudományfejlődésről és akadémiákról beszélni.\*\* A nyugat-európai tudományfejlődésről a francia akadémia elnöke – kémikus ember – tartott előadást. Mindketten azon a véleményen voltunk, hogy a kontinensen meg kell tartani a „kontinentális akadémia” struktúráját. Két ponton áll szemben az amerikai és az európai rendszer: *a tagság elnyerése és a tudomány értelmezése* vonatkozásában.

Egyrészt nem ajánlatos – volt az én véleményem – az európai nemzeti akadémiákat amolyan *amerikai „bejelentkezésszerű akadémiákká”* átalakítani. (Befizetünk egy bizonyos tagdíjat, és ezzel az amerikai akadémia tagjai leszünk. Ezt Európában nem akadémiának, hanem tudományos társaságnak, kutatók egyesületének nevezik. Vannak is ilyen jól működő tudományos társaságok tucatszámra.) Az európai nemzeti akadémiák maradjanak meg az elit civil szervezetei! Másrészt Európában nem lehet *a tudomány, a „science” fogalmát*, értelmezését úgy leszűkíteni, ahogy azt leszűkítik Amerikában vagy Angliában. Nem lehet tehát elfogadni, hogy az akadémiák természettudományos akadémiák legyenek. Vagy az az arány sem fogadható el a kontinensen, amelyik, mondjuk, az angol akadémián kialakult. Itt a társadalomtudományok aránya valahol 7% körül áll. (Ez becsült szám, mert hivatalosan nincs a társadalomtudomány külön számon tartva.) Tehát meg kell tartani az európai akadémiai struktúrát. Az is világossá vált, hogy Kelet-Európa – beleértve az egyébként kiváló tudományszervezeti struktúrájú Magyarországot is – 1945-ig egy példátlanul konzervatív – nem politikai, hanem tudományszervezeti értelemben konzervatív – struktúrában élt.

A magyar Akadémián 1945 előtt, amint azt az Akadémia-történetből is láthatják, három társadalomtudományi – pontosabban két társadalomtudományi és egy szépirodalmi, azaz művészeti-irodalmi osztály –, valamint egy természettudományi osztály volt. Hasonló volt a helyzet Lengyelországban és Kelet-Európa más akadémiáin is. Az, hogy 1946-ban Szent-Györgyi Albert az Akadémiából kiszakította a természettudományi akadémiát, azért következett be, mert ez a konzervatív tudományszervezeti struktúra nem volt hajlandó tudomást venni nemcsak az amerikai, hanem a német tudományfejlődésről sem: a természettudományok nagyarányú előretöréséről a század első felében. Az akadémikusi közös-

*Európai és amerikai modell*

*Viták a „tudomány” fogalmáról*

*Konzervatív szerkezet 1945 előtt*

\* 2000. február 10. „Tudományágak arányának lehetséges reformja az Akadémián. (Önkorrekció az autonómiában)”.

\*\* 1999. november 6. „Akadémia és tudánypolitika Kelet-Európában, 1918–1999”.

*A természet-  
kutatás  
visszaszorítása* ség nem volt hajlandó a természettudományoknak nagyobb helyet adni az Akadémián belül. Az arányok akkor, 1945-ben: 70% társadalomtudomány, 30% természettudomány. Ezért vonult ki Szent-Györgyi Albert és a természetkutatók egy csoportja az Akadémiából. De a helyzet azután sem sokat változott, amikor Kodály Zoltán békítő kísérletének eredményeként ismét helyre lehetett állítani, 1947-ben, az Akadémia egységét. Igaz, hogy eggyel növelték a természettudományos osztályok számát (az arány most már 2:2:1 lett: két társadalom-, két természettudományi és egy szépirodalmi osztály), de a tagok aránya változatlan volt, maradt a 30% természettudományos, 70% társadalomtudományos jelenlét.

*Reform  
szovjet módra* Az áttörést – és kérem, a történelem ilyen néha, rossz politikai céllal történnek jó reformok, és fordítva – Magyarország szovjetizálása hozta. 1949-ben áttörték ezt a konzervatív struktúrát, megerősítették a fizika, a kémia, az alkalmazott tudományok pozícióját az Akadémián, aminek eredményeként az 1960–70-es évekre kialakult egy 70:30, illetve 75:25%-os arány, de most már a természettudományok javára. Hasonló folyamat ment végbe a szomszédos közép-kelet-európai államokban.\*

*Matematika,  
fizika* Mi történt 1990 után? Egyrészt az, hogy a Fizikai és Matematikai Osztály szétválásával tovább nőtt a természettudományos osztályok száma. Ugyanakkor az alapszabály azt a jelölési gyakorlatot rögzítette, hogy a jelölések egysége az osztály lett. Mivel osztályok jelölnek, s a felvehető létszámot osztályok szerint osztják szét (igaz, ez már nincs az alapszabályban, de abból következik), elindult egy spirál. A 8 természettudományi osztály s a 3 (tehát 1867 óta ugyanaz a 3) társadalomtudományi osztályra tagozódás odavezetett, hogy ma Akadémiánkban a 70 év alatti akadémikusok között a társadalomtudományok jelenléte 18%-os. Ez, kérem, már az a legkisebb mennyiség, amely nem tudja a tagság egészen belül az emberrel, a társadalommal foglalkozó kutatások szempontjait érvényesíteni. Azaz Akadémiánk mint kutatásszervezet nem ösztökéli, nem segíti az új, szintetizáló szemlélet erősödését...

#### A TERMÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK ARÁNYAI

*A volt szovjet  
országok* Megnéztük az európai akadémiák összetételét. A volt szovjet országokban (Oroszország, Lengyelország, Bulgária, Románia stb.) ez az arány hasonló, de mégsem ilyen egyoldalú. Általában 70% a természettudomány, 30% a társadalomtudományok részesedése. Magyarországon, mint mondtam, ez 82:18%. Megnéztük, hogy mit csinálnak Lengyelországban, mit csinálnak Bulgáriában, Romániában. (Az ezen országok akadémiai mozgalmáról készült tanulmányok

\* 2000. április 18. „Osztályok, tudományterületi arányok Akadémiánkon. (Az élet- és társadalomtudományok emancipálódása).”



szerint az új, 1990 utáni politika elsősorban azért idegenkedik a volt szovjet típusú akadémiáktól, mert nem tudják azokat társadalmilag megfelelően hasznosítani.) *Mert öregek, és egyoldalú tudományszerkezettel rendelkeznek.*

Megnéztük, mit mondanak a statisztikák a nyugati akadémiákról. A nyugat-európai akadémiák – ahol van nemzeti akadémia, nem pedig külön természet- és társadalomtudományos akadémia –, a finn, a belga, a holland, az osztrák, a porosz akadémia példája általában azt mutatja, hogy végig a 20. században az arány 50 : 50%, 1-2%-kal általában a természettudományok javára. (Félreértés ne essék, itt nem a kutatásokra fordítandó pénzek arányáról, hanem a tagságon belüli arányokról beszélek!) El kell gondolkodni azon, hogy a társadalomtudományok aránya az akadémiai tagok között milyen legyen az új Magyarországon. Milyen arány kívánatos, és a jobb arányok kialakításához milyen eszközeink vannak?

*Nyugat-európai  
akadémiák*

Hadd tegyek egy szubjektív megjegyzést! Mit jelent számomra az Akadémia elnöksége? Meg kell mondanom őszintén, volt alkalmam gondolkodni róla tavaly, hogy jelentkezzem-e az újraválasztási pályázaton, vagy sem.\* A legnagyobb hozadéka az volt – összegeztem magamban az elnökség első 3 évének értékelését –, hogy visszavitt engem fiatal korom álmaihoz, a matematikához, aztán később a biológiához, amelyeket azonos szenvedéllyel habzsoltam, mint a társadalomismereteket, irodalmat, művészetet. Elnökként többet kell olvasnom természetkutató barátaim szövegeit, mint a társadalomkutatókét. (Kivétel az elmúlt három hónap, amikor a millennium miatt kénytelen voltam ismét többet foglalkozni társadalomtudománnyal.) És ha figyelik – elnézést, hogy a kezükbe kapott, általam szerkesztett kötetekre vagy bevezető tanulmányokra hivatkozom –, láthatják, hogy nagyon sokat tanultam a természettudományok képviselőitől, nemcsak ismereteket, nemcsak tematikai szempontokat, hanem sokat tanultam módszereikből is. Szenvedélyesen jártam – tapasztalhatták – a természettudományos székfoglalókra. És jegyzeteltem, kérdeztem, kérdeztem. Tehát nincs bennem idegenkedés a természettudományoktól. És nincs bennem elfogultság a társadalomkutatás javára.

*A természet-  
kutatás  
dicsérete*

*A folytonos  
tanulás vágya*

Nem szeretném viszont, ha mulasztással vádolhatnának. Az egyik természettudományos osztály ülésén mondtam: a történetírás egyik legnagyobb problémája, hogy csak azt értékeli, hogy mit tett valaki. És ezért azután utólag – hasonlóan mint a történés korában a bíróság –

*Ismét  
a mulasztásról*

\* 1999. április 1. „Európa és polgárai, politikusai”; 1999. április 3. „Helyünk Európában, Európa megismertetése itthon”; 1999. április 8. „Közép-Kelet-Európa-ismeret a világban”; 1999. április 9. „Akadémiánk és tagsága”.

felelősségre vonják. De azt nem vizsgálják, hogy valaki *mit mulasztott el!* Azért nem szoktak felelősségre vonni embereket. Nagy hiba! (Szeretnék majd ősszel erről a történeti értékelésbeli hiányosságról egy felolvasó-ülést tartani.\*)

*A társadalom-  
tudományok  
18%-a*

Nem szeretném, ha én, aki tudománypolitikával, tudománytörténettel, társadalomtörténettel foglalkozom, tehát valamennyire ismerem századunk tudomány- és kutatásszervezeti fejlődését, azzal lehetnék vádolható, hogy nem hívtam fel tagtársaim figyelmét a torzulásokra. Arra, hogy ha így megy tovább, és a társadalomtudományok jelenlegi 18%-a le fog esni – hiszen az új létszámkeretet és az esetleg megmaradt helyeket is az osztályok száma szerint osztják szét, a nagy osztályok viszik el –, le fog süllyedni előreláthatóan 15–12%-ra. És akkor majd egy-két évtized múlva az Akadémiának újra kell gondolnia nemzeti szerepét, és az Akadémiának újra kell gondolnia társadalmi elhivatottságát. És hogy európai akadémia kíván-e lenni, vagy nem. Ilyen jövő kizárná azt is, hogy az Akadémia otthona legyen a természet- és társadalomismeret új szintézisének. Még egyszer hangsúlyozom, van természetesen egyéni véleményem, mint a közgyűlés egy tagjának, voltak és vannak is javaslataim, hogyan lehet ezen változtatni. Nem kell az én álláspontomnak érvényesülnie, de amit határozottan állítok: mulasztanék, ha e torzulásra és a korrekció szükségességére nem hívnám fel a tagtársak figyelmét.

*A szintézis  
segítése*

## OSZTÁLYSZERKEZET

A tudományarányokhoz hasonló strukturális kérdésnek tartom az osztályok, az osztályokra tagolódás kérdését. Az ügyrend rögzíti a Magyar Tudományos Akadémia osztályainak számát, mégpedig 11-ben. Maradjon ez így, miután láttuk a tudományágazatai arányok alakulását? Milyen irányba menjünk?

*Az osztályok  
lehetséges  
funkciója*

Ha a nyugati nemzeti akadémiák struktúráját nézzük, amelyek nem szakadtak szét természettudományos és társadalomtudományos akadémiára, akkor általában azt láthatjuk, hogy alapvetően az utóbbi harminc esztendőben a szintetizálás felé törekszenek a szerkezetátalakításában is. (A tagság arányait fentebb már ismertettem.) Hasonló egyensúlyt mutat a természet- és társadalomtudományok között az osztályokra tagolódás is. Az osztálytagozódás is a szintetizálás felé halad. Igaz, Hollandiában 13 osztály van (8 természet-, 5 társadalomtudományi), de Ausztriában 1-1 vagy 5 (azon belül 3 természet-, 2 társadalomtudomány). Az osztályok adminisztratív testületek, a tudományos vitafórumokat a

\* 2000. április 28. „Akadémiánk belső átalakításáról és társadalmi súlyáról. (A »tévedésről« és a »mulasztásról«)».

bizottságok képezik, nem pedig az osztályok. Jó, vagy nem jó, erről most nem kívánok értékelést adni, javaslatokat előterjeszteni. De abban biztos vagyok, hogy meg kell vizsgálni, mi legyen az ökológiával, mi legyen az informatikával, hogy a társadalomtudományok tarthatók-e ebben a lehetetlen háromosztályos struktúrában. Ezen el kell gondolkozni! És el kell gondolkozni azon: mi az, hogy „osztály”?

*Ökológia,  
informatika*

A szintézisteremtés természetesen – mondjuk – nem az osztályok, hanem a kutatóműhelyek keretében folyik. Ahogy – mint arra utaltam – mi, a várbeliek, szeretnénk, akik a természetkutatókkal kívánunk együttműködni. Ez a *szintetikus látásmód a kutatóhelyen bontakozik ki*. De akkor mire való az osztály? Mi az a legkisebb közös többszörös, ami összetartja az osztályt? A szakmai nyelv érthetősége? Lassan már az sem. Hiszen mit ért egy régész abból, amit egy filozófus mond? És érti-e vajon a molekuláris biológus az ökológust? Az informatikus érti-e az építészt a Műszaki Osztályon belül? Úgy gondolom, nem megoldásokat kell most elsorolnom, hanem kérdéseket. Abban azonban biztos vagyok, hogy Akadémiánk egységét mindenképpen meg kell őrizni. Mondogatom, visszatérően: Akadémiánknak legnagyobb előnye az, hogy nemzeti akadémia tud lenni, és az, hogy egy adott anyanyelvi kultúrában minden tudományának a központja tud lenni. Ezért tehát olyan feltételeket kell teremtenünk a következő évekre, amelyek ezt az egységet biztosítják. Hozzáteszem természetesen: isten ments, hogy bármiféle szétszakadással vagy esetleg társadalmi szemrehányással kelljen Akadémiánknak szembenéznie!

*Szintézis  
és tudomány-  
szervezet*

## STRUKTÚRA BIZOTTSÁG KIKÜLDÉSE

Ezért is szeretném, ha a közgyűlés kiküldene egy olyan bizottságot, amelyik a legközelebbi közgyűlésre alternatívákat dolgoz ki. Vagy esetleg azt mondja a közgyűlésnek, hogy sürgősség a változtatás, legyen szó akár az osztálystruktúráról, a három tudományterület viszonyáról, a köztestületiség és adminisztráció viszonyáról, a regionális központok és a központ szerepéről. Igazodik-e ez a belső szerkezet eléggé a modern tudományfejlődéshez? Szeretném, ha a közgyűlés állást foglalna abban, egyetért-e egy ilyen közgyűlési bizottság kiküldésével, amelyben három jelenlegi elnökségi tag, három osztályelnök (Somlyódy László, Kiefer Ferenc, Telegdy Gyula), három elnöki tanácsadó (Láng István, Király Tibor, Vámos Tibor), három volt osztályelnök (Kulcsár Kálmán, Nagy Károly, Gergely János), a három közgyűlési doktor – akiket a közgyűlés választott be az elnökségbe – és a regionális központok képviselőjében Kozák Imre miskolci elnök venne részt. Ez a bizottság fogalmazna meg javaslatokat, alternatívákat a legközelebbi közgyűlés számára.

*Belső szerkezet  
és tudomány-  
fejlődés*

Tisztelt Közgyűlés!

*Tesszük  
a dolgunkat*

Mint mondtam, az elmúlt fél év – láthatták már csak a tényfelsorolásból is – telve volt apró, kicsiny történésekkel, kicsiny akciókkal. Láng István barátom, tagtársam szokta mondani az akciók előtt, azután a kudarcok, sikerek másnapján: nem baj, elnök úr, „lökdőssük a kecskét”. Vagyis tesszük a dolgunkat, igyekszünk előbbre vinni az ügyeket. Szeretnénk, ha ez a bizottság előre vinné az Akadémiát, szeretném, hogyha Akadémiánk további emelkedésében a következő fél év is előrelépést hozna, és szeretném, ha ezekben az általam felsorolt kérdésekben a közgyűlés állást foglalna.

Köszönöm a figyelmüket!

*Kézirat*